

Філософія

УДК 141.7:316.77]:[39(=161.2):159.9]

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16717359>

Концептуалізація поняття ментальності у контексті соціальної комунікації

Фіцак Андрій Володимирович,

аспірант кафедри освітнього менеджменту, артменеджменту і соціальної роботи, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна, <https://orcid.org/0009-0003-6222-5504>

Коломієць Олена Германівна,

доктор філософських наук, професор кафедри освітнього менеджменту, артменеджменту і соціальної роботи, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1343-4268>

Прийнято: 19.07.2025 | Опубліковано: 31.07.2025

***Анотація.** Сучасна ситуація екзистенційної боротьби України за власну державність і культурну ідентичність вимагає чіткого та ясного розуміння підстав цієї ідентичності. У цьому контексті поняття ментальності і менталітету потребують реактуалізації через свою неповну окресленість, дискусивність, подекуди маніпулятивність ужитку. Метою статті є концептуалізація понять ментальності та менталітету в їх зв'язку із соціальною комунікацією під кутом зору цифровізації інформаційних взаємодій та віртуалізації простору культури. Для досягнення мети*

дослідження були використані різні наукові методи, зокрема метод історико-філософського аналізу, феноменологічний підхід, елементи аналітичної методології, компаративного аналізу.

З'ясовано, що ментальність обумовлює наявну реценцію реальності «тут-тепер-так», а менталітет формується через дескрипцію цієї реценції, її фіксацію в тезаурусі культури та відповідну трансляцію в поколіннях, а також формуванні спільного досвіду та колективної уяви. Поняття менталітету пропонуємо тлумачити як дескрипцію / автодескрипцію сукупності ознак реценції реальності та формування індивідуального й колективного досвіду. Кореляція між ментальністю та менталітетом у контексті номінальних структур свідомості може бути окреслена як репрезентація сутності окремої реценції реальності спільнотами (ментальність); у дескрипції ознак цієї репрезентації в дискурсивній та наративній формах (менталітет). На тлі диджиталізації механізмів соціальної комунікації та віртуалізації простору культури й інформаційної взаємодії проблематика соціальної комунікації (зокрема причетні до неї феномени інформаційних маніпуляцій, постправди, ресентименту тощо) постає як релевантна щодо концептуалізації феноменів ментальності та менталітету, позаяк визначає можливість опору як маніпулятивним практикам, так і тенденції дегуманізації життєвих форм і практик людини. Подальші дослідження в цьому напрямку можуть актуалізувати проблематику кореляції моделей свідомості мовних симуляторів і людських дискурсивних практик під кутом зору феноменів ментальності та менталітету.

Ключові слова: ментальність, менталітет, соціальна комунікація, колективна уява, дискурс, наратив, ресентимент.

Conceptualization of the Concept of Mentality in the Context of Social Communication

Andriy Fitsak,

postgraduate student of the Department of Educational Management,

Art Management and Social Work

B. Khmelnytskyi Cherkasy National University

Cherkasy, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0003-6222-5504>

Olena Kolomiets,

Doctor of Philosophy, Professor of the Department of Educational

Management, Art Management and Social Work

B. Khmelnytskyi Cherkasy National University

Cherkasy, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-1343-4268>

Abstract. *The current situation of Ukraine's existential struggle for its own statehood and cultural identity requires a clear and unambiguous understanding of the foundations of this identity. In this context, the concepts of mindset and mentality need to be re-actualized due to their incomplete definition, debate, and sometimes manipulative use. The purpose of the article is to conceptualize the concepts of mindset and mentality in their connection with social communication from the perspective of digitalization of information interactions and virtualization of culture. To achieve the goal of the study, various scientific methods were used, in particular, the method of historical and philosophical analysis, phenomenological approach, elements of analytical methodology, comparative analysis.*

It was found that mindset determines the existing reception of reality «here-now-so», and mentality is formed through the description of this reception, its fixation in the thesaurus of culture and the corresponding translation in generations,

as well as the formation of common experience and collective imagination. We propose to interpret the concept of mentality as a description / self-description of the set of signs of the reception of reality and the formation of individual and collective experience. The correlation between mindset and mentality in the context of noematic structures of consciousness can be outlined as a representation of the essence of the individuality of the reception of reality by communities (mindset) in the description of the signs of this representation in discursive and narrative forms (mentality). Against the background of the digitalization of social communication mechanisms and the virtualization of the space of culture and information interaction, the issue of social communication (in particular, the phenomena of information manipulation, post-truth, resentment, etc. involved in it) appears as relevant for the conceptualization of the phenomena of mindset and mentality, since it determines the possibility of resistance to both manipulative practices and the tendency to dehumanize human life forms and practices. Further research in this direction may actualize the issue of the correlation of consciousness models of language simulators and human discursive practices from the perspective of the phenomena of mindset and mentality.

Keywords: *mindset, mentality, social communication, collective imagination, discourse, narrative, resentment.*

Постановка проблеми. Сучасна ситуація екзистенційної боротьби України за власну державність і культурну ідентичність вимагає чіткого та ясного розуміння підстав цієї ідентичності, починаючи від мовно-культурних її аспектів і закінчуючи найбільш загальними філософсько-світоглядними дескрипціями реальності, які уможливлюють самопозиціонування людей і спільнот у складному цілому людської цивілізації як у смислогенеративному вимірі, так і у вимірі геополітики чи соціальної комунікації. У цьому контексті поняття ментальності і менталітету, яким приділялося багато уваги у 90-ті рр.

минулого століття після постання незалежної України, потребують реактуалізації через свою неповну окресленість, дискусивність, подекуди маніпулятивність ужитку. Це обумовлено соціокультурною динамікою, пов'язаною як з процесами світової глобалізації економіки та культури, спротивом щодо них, новітньою геополітичною напругою, постанням новітніх життєвих форм і модусів роботи з інформацією, процесами цифровізації та віртуалізації культурного й комунікаційного просторів. І насамперед процесами смислогенерації та контентогенерації, які перебирають на себе мовні симулятори, що з необхідністю передбачає проблематизацію понять ментальності та менталітету у контексті соціальної комунікації з метою убезпечення від тенденції до дегуманізації людського простору та її гіпотетичних деструктивних наслідків, які ставлять під сумнів як концепт сталого розвитку, так і прогрес людської цивілізації назагал. Дослідження має прислужитися для заповнення наукової лакуни в розрізненні понять ментальності та менталітету в контексті сучасних викликів, пов'язаних зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, дотичну до аналізу понять ментальності та менталітету, розглядали вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема М. Блок і Л. Февр, представники французької школи «Анналів», уводять поняття менталітету у наукове побутування, розглядають його філософи і соціологи П. Бурдьє, Ж. Дюбі, Е. Дюркгейм, Л. Леві-Брюль, Ж. Лефевр, А. Токвіль, О. Шпенглер та ін. З позицій психоаналізу це поняття досліджує З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг та ін. У сучасній літературі цьому питанню приділяють увагу П. Вулфендейл, Дж. Сمارт, Е. Нойфілд, Д. Дебо та ін.

В українській традиції поняття ментальності та менталітету розглядали М. Грушевський, М. Драгоманов, Д. Донцов, П. Куліш, П. Юркевич, О. Кульчицький, Ю. Липа, І. Нечуй-Левицький, В. Липинський, Є. Маланюк, а

також сучасні філософи С. Кримський, М. Попович, В. Єрмоленко, В. Храмова, Б. Цимбалістий, В. Хміль, М. Бойченко, Д. Дмитрук, В. Янів, І. Лисий, О. Нельга, М. Юрій, Н. Христан, М. Колотило, В. Поляренко, Ю. Візниця, О. Шнайдер та ін.

Проблематику соціальної комунікації принагідно до понять ментальності та менталітету досліджували Г. Почепцов, С. Квіт, Н. Зражевська, Ф. Бацевич, Т. Капелос та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Співвідношення між поняттями ментальності та менталітету не має чіткого окреслення в науковій літературі через різноманітні, подекуди котроверзійні підходи до критеріального визначення цих понять, а позірно очевидний зв'язок між їхніми смисловими комплексами та соціальною комунікацією зазвичай окреслюється суто дескриптивно поза філософським аналізом їх взаємозалежності. Також діаметрально протилежні «романтичні» інтерпретації менталітету та ментальності (у традиції від В. Гумбольдта до Ф. Ніцше, Д. Донцова та Ю. Липи) і позитивістські інтерпретації окреслення цих явищ позначають їх суто інструментально. Феноменологічна візія менталітету й ментальності має продемонструвати прямий зв'язок між інтерпретацією досвіду в мисленні та його безпосередньою рецепцією, а також культурною, соціально, політичною та іншими видами людської діяльності, з'ясувавши здатність людини не лише діяти відповідно до генеративних структур мови й мислення, зовнішніх причин, але і вільно спричиняти реальність на основі критичного мислення та рефлексії.

Це обумовлює актуальність феноменологічного розгляду цього та пов'язаного з ним концептів у контексті соціальної комунікації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є концептуалізація понять ментальності та менталітету в їх зв'язку із

соціальною комунікацією під кутом зору цифровізації інформаційних взаємодій та віртуалізації культури.

Завдання статті:

1. Концептуалізувати поняття ментальності та менталітету в контексті трансформацій сучасного інформаційного простору та соціальної комунікації.
2. З'ясувати тип кореляції між ментальністю та менталітетом на феноменологічному рівні.
3. Окреслити характер взаємовпливу уявлень про ментальність і менталітет і перебігу процесів соціальної комунікації.

Для досягнення мети дослідження були використані різні наукові методи, зокрема метод історико-філософського аналізу, елементи аналітичної методології, компаративного аналізу, феноменологічний підхід, який в контексті аналізу соціальних феноменів передбачає з'ясування обсягу та змісту понять ментальності й менталітету, а також розрізнення інструментального й есенціалістського підходів до окреслюваних феноменів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує значна кількість підходів до визначення понять менталітету та ментальності, серед яких можна знайти і контрверсійні відповідно до ідеологічних платформ і філософських парадигм, на основі яких вони формуються, причому жоден з них позірно не може бути достеменно запереченим, адже всі вони є частковими і пропонують власну візію цієї проблематики, уникаючи філософського масштабування запитування або обмежуючи його. Саме тому М. Попович назагал ставив під сумнів приналежність постановки питання про, зокрема, українську ментальність до сфери науки, а не публіцистики [1, с. 23]. І хоча академічне дослідження Інституту філософії НАНУ «Проблеми теорії ментальності» (2006) здійснило узгодження багатоманіття візій кінця XX – поч. XXI стт., але постання соціально-комунікаційних платформ і експоненціальне поширення

віртуальних форм культури, цифрових механізмів комунікації та соціальної взаємодії до кінця першої чверті ХХІ ст. фундаментально змінило наявний status quo. Саме тому реактуалізація цього комплексу проблем на часі.

Вебстерівський словник визначає ментальність як людські ознаки, пов'язані з розумом: «розумові здібності, обдарованість... розумові нахили, погляди» [2, с. 501]. Сучасний дослідник, услід за М. Поповичем, уважаючи зведення ментальності до формату раціональності непрофесійним узусом, стверджує, що «поняття ментальності прийшло на зміну уявленням про «психологію епохи» і «психологію нації». Психологізм у розумінні й поясненні далекого минулого і сучасних, але культурно далеких цивілізацій знаходив чи не найяскравіший вираз у теорії націй» [3, с. 14]. Відпочатку зазначимо, що розгляд ментальності як феномену національного, укорінений в романтичній візії національних культур доби «Весни народів», з необхідністю долучає аналіз цього поняття до мовних структур мислення, вербальних дескрипцій, які репрезентують реальність, що неочевидно вказує на розвиток історії цієї ідеї від В. Гумбольдта через Ф. Ніцше до Е. Гуссерля та Л. Вітгенштайна та Г. Гадамера, і далі до концепцій «крові та ґрунту» інтегрального націоналізму Д. Донцова чи проєкту фундаментальної онтології М. Гайдеггера. Таким чином, ментальність постає відпочатковим поняттям визначальних традицій філософування ХХ ст. – аналітичної, екзистенціальної, феноменологічної, герменевтичної, і реактуалізується у ХХІ ст. у зв'язку із загрозою дегуманізації людського світу (питання про те, чи має мовний симулятор ментальність і чи звертається він до генеративних структур (Н. Чомські) мови й мислення, наразі не є риторичним, адже тест Тюринга для нього уже в минулому).

Наразі «Філософським енциклопедичним словником» ментальність визначається як «характеристика специфіки сприйняття та тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами. Зміст М. задається

усталеними, карбованими історичним досвідом формами і способами виразу інтелектуальних та емоційних реакцій стереотипами поведінки, архетипами культури та соціопсихологічною налаштованістю соціальних суб'єктів» [4, с. 369]. М. Козловець зауважує, що поняття «ментальність» узагалі не має перекладу українською мовою, але при цьому «Сучасні підходи до його визначення мають такі загальні положення:

- 1) ментальність – групова характеристика розумової діяльності певної групи людей;
- 2) поняття «ментальність» застосовується до певної етнічної спільноти, закріплюється досвідом поколінь;
- 3) ментальність – перманентна частина соціальної інформації;
- 4) ментальність – ірраціональна категорія і містить в собі свідомі та несвідомі установки людей» [5, с. 49].

Зазначимо, що така візія вельми близька до романтичних понять «народної душі» та «національного духу» у філософії мови В. Гумбольдта, що цілком збігається з наступним визначенням ментальності: «...від розширеного визначення як душі, психології, національного характеру, вдачі у поєднанні зі специфікою світосприйняття взагалі, картини світу, властивій певній спільноті, до обмеження змістового поля поняття складом думок, умонастроєм, розумовими здібностями певної соціальної та етнічної єдності, навіть особливостями особистісного світосприйняття, психологічного складу представників певної етнічної спільноти або історичної епохи. Так розглядали цей феномен представники Нової історичної школи (школи «Анналів»), насамперед Л. Ладюрі, М. Блок, Ж. Ле Гофф, Ж. Дюбі та Г.-В. Гетц» [6]. На нашу думку, в сучасних умовах загострення конкузіональних воєн, війни наративів і дискурсів (Ж.-Ф. Ліотар), цифровізації та віртуалізації комунікативних практик така розмитість інструментально непридатна і неконструктивна. Сучасні дослідження з проблем ШІ виходять з того, що

взаємодія людських життєвих, когнітивних і комунікативних практик потребує позиціонування інструментів ІІІ щодо людського виміру соціальності [18; 19; 20; 21]. Соціально-психологічний аспект взаємодії ІІІ з людським описом реальності та її рецепцією проблематизує сферу когнітивного й актуалізує феноменологічний підхід [22; 23]. Тому ми пропонуємо розглянути феномен ментальності у феноменологічній традиції під кутом зору ноєматичної теорії Е. Гуссерля як модус формування ноєми в просторі ноєзису, зумовлений семіотичним кодом, який структурує думку як частину дескрипції або інформаційне повідомлення. Інакше кажучи, ментальність є специфічною точкою зору та парадоксально онтологізованим через мову інструментом пізнання як чуттєвої, так і мисленнєвої реальності. Такий підхід потребує подальшого розвитку в контексті ідей Е. Гуссерля та його послідовників, які розглядали досвід і процеси соціальної смислогенерації, насамперед А. Шюца. В якості кейс-стаді можна запропонувати інтеграцію у порядок денний масової свідомості ідеологічних конструктів чи стратегічних політичних ідей, які можуть змінити напрям розвитку суспільства, наприклад, в українському контексті це ідеї європейської та євроатлантичної інтеграції, ідея національної культурної окремоті як засобу захисту інформаційного й культурного простору від російських інвазій тощо. Таке дослідження видається перспективним і логічно могло б спиратися на пропоновані припущення.

Своєю чергою поняття менталітету в сучасній літературі тлумачиться не так широко, як поняття ментальності, але і є значно більшою мірою дискусивним та амбівалентним, включно з підходами, які назагал відмовляють цьому концептові у формально-логічному статусі як носієві змісту й обсягу. «Словник термінів міжкультурної комунікації» визначає менталітет як категорію, «що віддзеркалює внутрішню організацію і диференціацію ментальності, особливості розуму, душі, мислення; інваріант культури або групи культур, котрий, як правило, не усвідомлюється в межах цієї культури.

М. – спосіб сприйняття і осмислення дійсності, який визначається сукупністю когнітивних стереотипів етносу. М. визначає пропорцію між емоційним і раціональним рівнями свідомості, критерії опозитивності «ми» – «вони», «свої» – «чужі» тощо. М. виявляється найповніше в етнічній (національній) мові» [7, с. 105]. Прикметно, що це поняття значною мірою психологізується, при цьому втрачаючи можливості кваліметричного дослідження і набуваючи рис узагальненої ідеації: «Менталітет – це поняття, яке широко використовується в психології та соціології для опису культурних, історичних та соціальних особливостей, характерних для певної групи людей або народу. Це внутрішній світ, система переконань, цінностей, традицій і ставлення, які формуються в результаті взаємодії особистості зі своїм оточенням» [8]. Бачимо, що за такого узусу поняття менталітету критично наближається до важкоокреслюваних концептів на кшталт підсвідомого (системи 1, Д. Канеман), юнгівських архетипів тощо.

Сучасний дослідник влучно зауважує, що «в науковій літературі менталітет часто трактується досить довільно, нерідко в нього включають усі структури і характеристики психіки й свідомості як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. Інше суперечливе питання дослідження менталітету пов'язане із конкретизацією суб'єкта-носія менталітету. Адже суб'єктом-носієм і колективного несвідомого, і національного духу, і будь-якого історичного типу мислення врешті-решт є індивідуум. Однак, менталітет виявляється і є характеристикою саме спільноти, в іншому разі поняття втрачає свій сенс» [9, с. 61]. Саме це міркування змушує нас під час розгляду кореляції понять ментальності й менталітету звернутися до проблематики соціальної комунікації, адже людська соціальність постає через розуміння, яке забезпечується через інформаційну взаємодію та відповідні модуси соціальної поведінки, кристалізовані в культурній традиції, що уможлиблюється через використання спільного семіотичного коду мови.

Проте слід уточнити, що ми апелюємо не до теорії мовної відносності Сепіра-Ворфа, а до Делезового, дологічного і довербального «плану іманентності», який на метатеоретичному рівні формує конфігурації рецепції та осмислення реальності в ноетичних структурах свідомості. Власне кажучи, ми пропонуємо розглядати концептуалізації понять ментальності та менталітету під кутом зору сучасної когнітивістики, а не екзистенціалізму, кластеру теорій націоналізму, структуралізму чи герменевтики. Феноменологічний підхід може надати можливість окреслення поняття менталітету як необхідної онтологізуючої ознаки когнітивного агента, з одного боку, та дескриптивної характеристики колективної уяви, громадської opinio, які, за Ч. Тейлором, формують масову свідомість. Отже, ми пропонуємо поняття менталітету тлумачити як дескрипцію / автодескрипцію сукупності ознак рецепції реальності та формування індивідуального й колективного досвіду. Недарма П. Дінцельбахер у класичній уже роботі «Історія європейської ментальності» (1993) стверджує, що увага до цих понять «ґрунтується на інтересі до минулих способів мислення і сприйняття» [10, с. 16]. Таким чином, ментальність обумовлює наявну рецепцію реальності «тут-тепер-так», а менталітет формується через дескрипцію цієї рецепції, її фіксацію в тезаурусі культури та відповідну трансляцію в поколіннях, а також формуванні спільного досвіду та колективної уяви. Концептуальне розмежування ментальності як рецепції реальності тут-тепер-так та менталітету як дескрипції цієї рецепції дає можливість розглянути соціальні феномени під кутом зору як суб'єктивного й об'єктивного модусів соціальної взаємодії та її осмислення, так і в контексті самопозиціонування людини щодо реальності в межах її філософської картини світу. Емпірична верифікація запропонованої дистинкції може бути здійснена у спеціальних соціологічних та соціально-психологічних дослідженнях.

Сучасний дослідник суголосним чином окреслює цю проблематику: «менталітет є множиною когнітивних, емотивних і поведінкових стереотипів етносу, народу, нації, а ментальність – мисленнєвим, чуттєво-емоційним інструментарієм осмислення індивідом, соціальною групою, нацією всієї повноти навколишньої дійсності; ментальність за своїм змістом є більш гнучкою та сприйнятливою до трансформації, оскільки фіксує функціонально-динамічні аспекти людського досвіду, тоді як менталітет позначає змістові сторони такого досвіду; зміст цих соціокультурних феноменів формують природа, історія й соціокультурне середовище, в межах яких зростає та проживає тривалий час людина; механізм їх взаємодії полягає в тому, що менталітет як характерна для певної нації система психологічних регулятивів життя й поведінки є втіленням національної ментальності; разом із тим менталітет «підтримує» існування ментальності, виступаючи важливішим фактором скеровування ментальної активності в русло її самовідтворення» [11, с. 68]. Єдиним суттєвим зауваженням до цього доволі повного тлумачення є використання вищезгаданого інструментального підходу до феноменів ментальності й менталітету, відповідно до чого ментальність постає «інструментарієм», а менталітет – «множиною стереотипів», що, на нашу думку, якраз і нівелює антропологічний та онтологічний виміри цих явищ, адже ментальність є водночас сутнісною характеристикою рецепції реальності і репрезентацією людини в ній, тобто має онтологічний статус. А менталітет, оскільки є дескрипцією, не є просто переліком ознак чи то «стереотипів», але простором філософської картини світу, смислогенерації, метанаративного конструювання реальності. Саме тому, з нашої точки зору, ці поняття так важко надаються до дослідження будь-якими кваліметричними методами, адже вони і репрезентують онтологію антропоцентричної візії реальності, за висловом Ф. Ніцше, «людське, занадто людське».

Інші дослідники, розглядаючи кореляцію ментальності та менталітету, назагал зводять останній до першої, яку розглядають як «якість, що формується історично, але вона може змінюватися й конструктивно» [12, с. 110], що також засвідчує інструментальний, але не есенціалістський підхід до цих феноменів, що, на нашу думку, в сучасних умовах цифровізації та віртуалізації може створювати загрози містифікації реальності, насамперед в інформаційному просторі культури під впливом ідеологій та маніпулятивних технологій конкузіональних воєн. Недостатньо простих констатацій конструктивістського характеру ментальності й менталітету чи його імовірності, адже впливи на суспільну думку й колективну уяву можливі лише як агентські, тобто через свідомість окремих когнітивних агентів, і здійснюються вони посередництвом механізмів соціальної комунікації через дискурсивні практики й наративи, ідеологічні матриці, пропаганду та регуляцію інформаційного потоку, інакше кажучи, через формування інформаційного порядку денного та відповідного досвіду – індивідуального і групового.

Також недостатньо традиційних констатацій обумовленості ментальності та менталітету специфікою вербальних семіотичних кодів, тобто мовою: «...взаємозв'язок мови та ментальності – дуже глибокий, через нього відображено дух народу. Надзвичайним є той факт, що мова є важливою частиною національної культури, адже вона і відбиває ментальність народу, а саме: етнокультурні особливості, психологічні особливості, культуру, вірування, звичаї, традиції» [13, с. 110]. Проблема в тому, що в сучасних умовах лінгвістичний вимір ментальності й менталітету може втрачати свою культурну укоріненість у досвідній традиції спільнот, зокрема націй. Це пов'язано з феноменом культурної «глокалізації» як поєднання тенденції глобалізації та виокремлення культурної специфіки під час смислогенерації, пізнання й опису реальності у мові. Слід спеціально підкреслити, що

актуальна нині гіпотеза психологічного есенціалізму, яка полягає в тому, що всі учасники уявних груп мають спільну сутнісну ознаку, яка детермінує їхні характеристики та поведінку, якраз і засвідчує певну просвітницьку наївність сталості констант мови та культури.

Сучасна дослідниця метафорично розгортає цю тезу таким чином: «Уявіть собі кенгуру, якому зробили косметичну операцію, а потім він виглядає та поводить себе як коза. Багато хто сказав би, що ця тварина, хоча й виглядає та поводить себе як коза, все ж таки є кенгуру. Згідно з психологічним есенціалізмом, це пояснюється тим, що з молодого віку ми когнітивно уявляємо безліч категорій, таких як категорії природного виду, як такі, що мають деяку приховану, неочевидну та стійку властивість або глибинну природу, спільну для представників цього виду, яка причинно обґрунтовує їхні спільні властивості та схильності і яка робить представників цього виду «тим, ким вони є»» [14]. Підтвердженням цього є численні маніпуляції, пов'язані з національними менталітетом і ментальністю як маркерами національної ідентичності, як у новітній історії України, так і в національних конфліктах у світі [15].

Зауважимо, що в контексті кореляції соціальної комунікації і понять ментальності й менталітету видається конструктивним звернення до проблематики соціальних очікувань та поняття ресентименту, яке набуло нової релевантності через століття після його популяризації Ф. Ніцше [17]. Ідеться про те, що саме ментальність і менталітет формують рецепцію прийнятного досвіду, який може бути інтегрований у колективну уяву та масову свідомість без критичної загрози його цілісності, що змушує згадати доволі амбівалентну концепцію «вікна дискурсу» або «вікна Овертона». Апеляція до емоцій як неодмінний механізм маніпулятивного впливу здійснюється в процесі інформаційного обміну у форматах, які саме ментальність і менталітет визначають як легітимні. Саме тому сучасні дослідники визначають

ресентимент і як складну емоцію, і емоційний механізм психічного захисту на індивідуальному та груповому рівнях [18]. Це з необхідністю повертає нас до проблематики осмислення ментальності та менталітету саме у вимірі соціальної комунікації з належною увагою до онтологічного й антропологічного вимірів цих феноменів.

Висновки. У результаті застосування феноменологічного підходу до дослідження понять ментальності й менталітету можемо зробити наступні висновки. Ментальність обумовлює наявну рецепцію реальності «тут-тепер-так», а менталітет формується через дескрипцію цієї рецепції, її фіксацію в тезаурусі культури та відповідну трансляцію в поколіннях, а також формуванні спільного досвіду та колективної уяви. Поняття менталітету пропонуємо тлумачити як дескрипцію / автодескрипцію сукупності ознак рецепції реальності та формування індивідуального й колективного досвіду. Кореляція між ментальністю та менталітетом у контексті номінальних структур свідомості може бути окреслена як репрезентація сутності окремоті рецепції реальності спільнотами (ментальність) у дескрипції ознак цієї репрезентації в дискурсивній та наративній формах (менталітет). На тлі диджиталізації механізмів соціальної комунікації та віртуалізації простору культури й інформаційної взаємодії проблематика соціальної комунікації (зокрема причетні до неї феномени інформаційних маніпуляцій, постправди, ресентименту тощо) постає як релевантна щодо концептуалізації феноменів ментальності та менталітету, позаяк визначає можливість опору як маніпулятивним практикам, так і тенденції дегуманізації життєвих форм і практик людини.

Практичне застосування запропонованих концептуалізацій та підходів може бути реалізованим насамперед у дискурсивних і наративних практиках медіапростору, зокрема в дискурсі влади, політичних сил і громадських організацій, а також у техніках агентського впливу на інформаційний порядок

денний, індивідуальну й масову свідомість. Подальші дослідження в цьому напрямку можуть актуалізувати проблематику кореляції моделей свідомості мовних симуляторів і людських дискурсивних практик під кутом зору феноменів ментальності та менталітету.

Список використаних джерел

1. Проблеми теорії ментальності ; під ред. М. В. Поповича. К. : Наукова думка,, 2006. 407 с.
2. Webster`s Universal College Dictionary. New York : RHR Press, 2001. 948 p. URL:
https://archive.org/details/webstersuniversa0000unse_p5e0/page/106/mode/2up?view=theater&q=mentality (дата звернення: 12.05.2025).
3. Візниця Ю. В. Національна ментальність та риси її українського виміру. *Український соціум : науковий журнал*. 2010. № 2(33). С. 13–19.
<https://doi.org/10.15407/socium2010.02.013>
4. Заблоцький В. Ментальність. *Філософський енциклопедичний словник. НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол. : В. І. Шинкарук (голова) та ін.]*. Київ : Абрис, 2002. VI. С. 369–370.
5. Козловець М. А. Ментальність українського народу і процеси державотворення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2018. Вип. 1. С. 48–53.
[https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.1\(84\).2018.48-53](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.1(84).2018.48-53)
6. Грабовська І. М., Грабовський Є. І. Ментальність. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-66534> (дата звернення: 12.05.2025).
7. Менталітет етнічний. *Словник термінів міжкультурної комунікації ; Ф. С. Бацевич; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Київ: Довіра, 2007. 205 с. С.105.*

8. Менталітет. *Психологічна енциклопедія. Український психологічний хаб*. URL: <https://www.psykholoh.com/post/%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82-%D1%86%D0%B5> (дата звернення: 12.05.2025).
9. Шнайдер О. Теоретичні підходи до визначення і співвідношення категорій «менталітет» і «ментальність». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія*. 2009. Вип. 13. С. 60–65.
10. Історія європейської ментальності ; за ред. Петера Дінцельбахера ; пер. з нім. Володимир Кам'янець. Львів : Літопис, 2004. 720 с.
11. Колотило М. О. Ментальність і менталітет : онтологічний статус та антропологічні виміри. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 15. С. 66–69. URL: <http://hdl.handle.net/11300/11737> (дата звернення: 12.05.2025).
12. Юрій М., Христан Н. «Менталітет» і «ментальність» як категорії соціокультурної та цивілізаційної антропології. *Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент : зб. наук. праць*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2023. Т. 12. С. 95–114. <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.12.95-114>
13. Поляренко В. С. Ментальність як невід'ємна складова культури нації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2015. № 19. Т. 2. С. 100–110. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v19/part_2/31.pdf (дата звернення: 12.05.2025).
14. Neufeld E. Psychological essentialism and the structure of concepts. *Philosophy Compass*. 2022. Vol. 17(5), e12823. <https://doi.org/10.1111/phc3.12823>
15. Debo D. The Dark Side of National Pride : Manipulation and Conflict. *International Journal of Anthropology and Ethnology*. 2024. URL:

- https://www.researchgate.net/publication/388835269_The_Double-Edged_Sword_Culture_and_Identity_in_a_Globalized_World (дата звернення: 12.05.2025).
16. Kretov P., Kretova O. Man in the Space of Freedom and Resentment: Symbolic Correlation of Existentials. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2024. No 25. Pp. 26–35. <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i25.307560>
17. Salmela M., Capelos T. Ressentiment : A Complex Emotion or an Emotional Mechanism of Psychic Defences? *Politics and Governance*. 2021. Vol. 9(3). Pp. 191–203. <https://doi.org/10.17645/pag.v9i3.4251>
18. Газнюк Л., Бейлін М., Соїна І. Штучний інтелект у життєдіяльності людини : особистість чи інструмент. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. 2024. Вип. (71). С. 81–96. <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2024-71-7>
19. Богом'я В., Гудзь А. Штучний інтелект : сучасний стан і перспективи застосування. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2023. Вип. 46(1). С. 13–17. <https://doi.org/10.33099/2311-7249/2023-46-1-13-17>.
20. Linnemann G., Reimann L.-E. Artificial Intelligence as a New Field of Activity for Applied Social Psychology – A Reasoning for Broadening the Scope. Preprints. 2024. <https://doi.org/10.20944/preprints202406.1586.v1>.
21. Dadeshkeliani B. The Psychology of Artificial Intelligence : Analyzing Cognitive And Emotional Characteristics, Human-AI Interaction, And Ethical Considerations. *6th international conference on scientific and academic research icsar 2025 March 19-20. Konya, Turke*. URL: https://www.researchgate.net/publication/390793089_The_Psychology_of_Artificial_Intelligence_Analyzing_Cognitive_And_Emotional_Characteristics_Human-AI_Interaction_And_Ethical_Considerations (дата звернення: 12.05.2025).

22. Babu A., Joseph A. P. Artificial intelligence in mental healthcare: transformative potential vs. the necessity of human interaction. *Frontiers in psychology*. 2024. Vol. 15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1378904>
23. Parsamanesh P., Vysochyn M. A. Psychological Exploration of the Power of Our Mindset and Its Influence on Physiological Health. *Cureus*. 2024. Vol. 16(1). <https://doi.org/10.7759/cureus.52505>.